

การเกิดบ้านเกิดเมืองในสังคมไทย

ชูวิทย์ สุธงษา

มนุษย์ต้องการระบบที่ทำให้สังคมดำรงอยู่

มนุษย์เป็น สัตว์โลกที่มีลักษณะทางสรีร-
ศาสตร์ เสียเปรียบสัตว์อีกหลาย ๆ ชนิด เช่น
เสือ หมี หรือ งู ซึ่งมีความสามารถในการหา
อาหาร และป้องกันตนเองได้ดี ดังนั้นมนุษย์
จึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำรงชีพอยู่รวมกลุ่มกัน
โดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดเป็น
สังคมของมนุษย์ขึ้น การที่จะให้การพึ่งพาอาศัย
กัน การช่วยกันหาอาหาร และช่วยป้องกัน
ภัยเป็น ไปอย่างมีประสิทธิภาพนั้น มนุษย์ได้มี
ระบบที่ช่วยทำให้สังคมดำรงอยู่ ระบบดังกล่าว
นี้มีอยู่ 5 ระบบย่อยด้วยกันคือ.—

— ระบบการสื่อสาร ที่ช่วยทำให้ผู้คนและ
หน่วยต่าง ๆ ในสังคมเข้าใจกันได้

— ระบบการผลิต ที่ทำการหาหรือผลิต
อาหารตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำรงชีวิต

— ระบบกระจายผลผลิต ที่จัดสรรผลตอบแทน
การทำงาน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนสิ่งของ
และการบริการต่อกัน

— ระบบป้องกันตน ที่สามารถป้องกันภัย
ธรรมชาติ โรคภัย สัตว์ร้าย และชนเผ่าที่
เป็นศัตรู

— ระบบควบคุมสังคม ที่ควบคุมความ
ประพฤติและการปฏิบัติตนของผู้คนในสังคม

จากระบบดังกล่าวข้างต้น สังคมของ
มนุษย์ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ได้อาศัยและ
พัฒนาระบบเหล่านี้ควบคู่ไปพร้อมกับความเป็น
เผ่าเป็นชาติไปด้วย สังคมใดที่สามารถพัฒนา
ระบบที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ดีกว่ามี ประสิทธิภาพ
มากกว่า ก็จะมีความมั่งคั่งสมบูรณ์และเข้ม
แข็งกว่า สำหรับสังคมไทยก็เช่นเดียวกับชน
ชาติอื่น ๆ ทั่วโลกที่ต้องการอยู่รวมกันเป็นสังคม
และได้อาศัยระบบในการที่จะทำให้สังคมดำรง
อยู่เช่นกัน

**ระบบที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ก่อให้เกิดบ้าน
เกิดเมือง**

ระบบที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ทั้ง 5 ระบบ
มีอยู่ด้วยกัน 3 ระบบ ที่มีความเกี่ยวข้องก่อน
ข้างมากต่อการก่อให้เกิดการ สร้างบ้านแปลง
เมืองขึ้น กล่าวคือ เป็นระบบที่ทำให้เกิดมีการ
ดำเนิน การหรือมีกิจกรรมที่ทำให้เกิดการใช้
สถานที่อันเป็นผลที่ก่อให้เกิดการสร้างขึ้น ของ
รูปแบบทางกายภาพดังจะเห็นได้จาก.—

ระบบการผลิต พืชพันธุ์ธัญญาหาร นอกจากจะใช้ไถนาในการเพาะปลูกแล้ว การนวดการเก็บรักษา ก็ต้องอาศัยบังฉาง อีกทั้งการแปลงหรือปรุงแต่งให้เหมาะกับการบริโภค ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยพื้นที่และอาคารทั้งสิ้น นอกเหนือจากการผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารการผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ต้องการพื้นที่และอาคารเช่นเดียวกัน ในส่วนของการผลิตตามที่ได้กล่าวมานี้ แม้ว่าพื้นที่และอาคารบางส่วนจะอยู่กับท้องไร่ท้องนา แต่สำหรับพื้นที่และอาคารส่วนใหญ่ได้เกิดขึ้นและมีแนวโน้มจะเพิ่มปริมาณขึ้นมากในบริเวณชุมชนที่สามารถหาแรงงานได้ง่ายและสะดวกต่อการส่งไปยังผู้บริโภค ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแรกนับตั้งแต่ในระบบของการผลิตแล้ว สิ่งก่อสร้าง อาคารสถานที่ก็เกิดขึ้นแล้ว

ระบบการกระจายผลผลิต ที่การกระจายผลผลิตสามารถส่งไปถึงบุคคลในสังคมได้อย่างสะดวกและทั่วถึงได้นั้น จะต้องมีการเก็บพืชพันธุ์ธัญญาหารและสินค้าที่ผลิตได้ ให้สามารถกระจายออกไปโดยสะดวกและทั่วถึง พื้นที่สิ่งก่อสร้าง ในรูปของโกดัง ร้านค้า ตลาดที่เป็นย่านชุมชนเป็น ส่วนที่มีความเหมาะสมในการที่จะทำให้สิ่งของและการบริการที่สังคมผลิตได้สามารถถึงผู้บริโภคได้โดยสะดวกและประหยัด

ระบบของการป้องกันตน เป็นอีกระบบหนึ่งที่อาจกล่าวได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับ การก่อสร้างบ้านเมืองค่อนข้างมากทีเดียว นับตั้งแต่ที่พักอาศัย บ้านเรือน ซึ่งสามารถคุ้มแดดฝนปลอดภัยจากสัตว์มีพิษ ไปจนถึง บ่อน้ำ คู ประตู หอรบ กรม กอง ที่มั่น สุสานทัพ ทางทหารที่ให้ความปลอดภัยจากศัตรู

ความจริงแล้วอีก 2 ระบบ นอกเหนือจากที่ได้กล่าวมานี้ ถ้าพิจารณาจริง ๆ แล้วก็อาจถือได้ว่ามีส่วนร่วมในการที่ก่อให้เกิดบ้านเกิดเมืองเช่นกัน แต่โดยที่มีส่วนร่วมน้อยกว่า จึงมิได้นำเอาเข้ามาถือเป็นระบบที่มีผลเป็นอย่างมากต่อการเกิดขึ้นเป็นบ้านเป็นเมืองด้วย ตัวอย่างเช่น ศาล หรือคุก ที่ใช้ตัดสิ้นความและควบคุมผู้ประพฤติดีตกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นต้น

ระบบที่ทำให้สังคมดำรงอยู่กับการสร้างบ้านสร้างเมืองของไทย

ถ้าจะกล่าวถึงระบบการผลิต การกระจายผลผลิต ตลอดจนระบบการป้องกันตนของไทยที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นเป็นบ้านเป็นเมืองแล้ว ก็อาจกล่าวโดยพอสรุปได้ว่า สังคมไทยได้มีพัฒนาการใน 3 ระบบนี้เช่นกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงวาระใหญ่ ๆ ได้ดังนี้ :-

วาระที่ 1 อาจถือเอาได้นับตั้งแต่การก่อสร้างสร้างเมืองในอาณาจักรยุคต่าง ๆ ตั้งแต่สุโขทัย เชียงใหม่ หรืออยุธยา จนถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ระบบการผลิต

และการดำเนินการทางเศรษฐกิจมีลักษณะเป็นแบบยังชีพ (Subsistence Economy) โดยการผลิตยังไม่เน้นการผลิตอันได้แก่การเพาะปลูกให้มีผลผลิตเกินพอกับการบริโภค ดังนั้นการผลิตในช่วงนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการผลิตของประชาชนหรือสังคมส่วนใหญ่จึงไม่มีส่วนเกินที่จะทำให้เกิดความมั่งคั่งขึ้นได้ สำหรับในด้านการเมืองการปกครองนั้นเล่าวิวัฒนาการของผู้นำในฐานะกษัตริย์ที่ทรงมีพระราชอำนาจมากยิ่งขึ้นในสมัยอยุธยาทรงเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตคือที่ดินและทรงสามารถควบคุมแรงงานในรูปของการเกณฑ์แรงงานไพร่ได้ ทำให้กษัตริย์และเจ้านายตลอดจนขุนนางผู้มีอำนาจอยู่ในสถานะของการผลิตที่แตกต่างไปจากประชาชนโดยทั่วไป กล่าวคือสามารถมีผลผลิตส่วนเกินที่เหนือกว่าเป็นอย่างมาก การเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่ที่ชาวบ้านจะต้องหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนมาทำงานให้หลวง พร้อมไปกับได้มาซึ่งแรงงานทาสสละยจากการศึกสงคราม ทำให้รัฐสามารถสร้างเมือง สร้างป้อม สร้างกำแพง สร้างวัง ขุดคู คลอง ทำงานก่อสร้างโยธาสาธารณะพัดได้ การค้าขายกับต่างประเทศในลักษณะแบบ “พระคลังสินค้า” ที่พัฒนารุ่งเรืองขึ้นตอนปลายอยุธยา โดยสามารถทำกำไรได้มหาศาลจากการรวบรวมสินค้าที่ผูกขาดซื้อจากชาวบ้านในราคาถูกแล้วไปขายยังต่างประเทศในราคาสูงยังเป็นสิ่งช่วยทำให้กษัตริย์ เจ้า

นายฯ มีผลผลิตส่วนเกิน มีเงินมีทองสามารถขยายปริมาณของงานก่อสร้างให้เพิ่มขึ้น อีกทั้งยังสามารถใช้เงินทองจับจ่ายซื้อหาวัสดุต่างถิ่นมาประดับประดาตกแต่งให้มีความวิจิตรตระการตามากยิ่งขึ้น พระบรมมหาราชวังและวัดวาอารามในสมัยอยุธยาตอนปลายและช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 เห็นจะเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในระบบของการผลิตกับการเกิดขึ้นเป็นบ้านเมืองในวาระนี้ได้เป็นอย่างดี สำหรับในส่วน of ประชาชนธรรมดาสามัญเล่าที่ผลผลิตและแรงงานส่วนเกินมีไม่มากเทียบเท่ากับระดับกษัตริย์และเจ้านาย สิ่งก่อสร้างมักจะสร้างด้วยวัสดุไม่ถาวร ส่วนที่สร้างขึ้นด้วยวัสดุค่อนข้างถาวรก็มีได้สร้างอย่างปราณีตมีคุณค่าทางศิลปะน้อยกว่า ถึงแม้ปูชนียสถานเช่นวัดที่สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาของชาวบ้าน จะตกแต่งประดับประดาให้มีความสวยงามกว่าอาคารชนิดอื่น ๆ แต่ส่วนใหญ่ก็ยังมิอาจเทียบได้กับผลงานที่สำเร็จขึ้นภายใต้ความอนุเคราะห์อุปถัมภ์ของกษัตริย์ และเจ้านาย จนเป็นที่เข้าใจและทราบกันดีว่าความใหญ่โตสวยงามของวัดราชบูรณะนั้นไม่ทัดเทียมกับวัดที่เจ้านายทรงสร้าง

ในส่วน of ระบบการผลิตนี้มีความเกี่ยวพันไปถึงระบบการกระจายผลผลิตด้วยโดยเหตุที่การผลิตยังมีลักษณะผลิตเพื่อยังชีพทั้งอาหารเสื้อผ้าสิ่งของเครื่องใช้ก็มุ่งทำเอาไว้เพียงเพื่อใช้เองจะ

มีเหลือพอแลกเปลี่ยนก็เพียงเล็กน้อย ดังนั้นระบบการกระจายผลผลิตโดยทั่วไปจึงไม่มีใครมีบทบาทมากตามไปด้วย แหล่งชุมชนหรือตลาดซึ่งปกติทำหน้าที่แพร่กระจายสินค้าและการบริการออกไปจึงมิได้สร้างขึ้นและวิวัฒนาการให้มีความมั่นคงถาวรเหลือปรากฏให้เห็นเป็นชั้นเป็นอันในปัจจุบันดังเช่น วัดวาอาราม ในขณะที่บ่อยครั้งที่ทางน้ำซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมจะถูกใช้เป็นที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าควบคู่กันไปด้วย ซึ่งเข้าใจกันในนามของ “ตลาดน้ำ” อย่างไรก็ตามโดยที่เมืองบางเมืองหรือชุมชนบางชุมชนเป็นเมืองท่าหรือตั้งอยู่ในทำเลที่การคมนาคมเอื้ออำนวย เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองที่ควบคุมการค้าระหว่างประเทศอย่างเช่น กรุงศรีอยุธยา ดังนั้นชุมชนเมืองในลักษณะดังกล่าวนี้จึงมีผู้คนอาศัยและพำนักอยู่มากทั้งพ่อค้าวานิช ชาวพระนครและชนกลุ่มต่าง ๆ ผู้คนเหล่านี้จำนวนไม่น้อยมีอาชีพที่เกี่ยวพันกับระบบการกระจายผลผลิตที่สามารถค้าขายกันได้ตลอดทั้งวันบน “ตลาดบก” อย่างเช่นย่านในไถ่ ซึ่งเป็นย่านตลาดที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งที่มีตีกรวมและร้านค้าของคนจีนสองฟากถนน อย่างไรก็ตามย่านตลาดที่เป็นตลาดบกที่มีการจำหน่ายสินค้าทั้งวันหาได้มีแพร่หลายในชุมชนทั่ว ๆ ไปไม่ หากแต่จะมีเฉพาะตลาดขายของสดเช้าเย็นที่ซึ่งวางตัวกระจายอยู่ในย่านที่พักอาศัยในตัวเมืองเป็นส่วนใหญ่

สำหรับในส่วน ของระบบการป้องกันตนนับตั้งแต่ในส่วนของการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในซึ่งในส่วนนี้มีความสัมพันธ์กับระบบการควบคุมของสังคมด้วย สิ่งที่เรียกและเข้าใจกันในนามของระบบ “ศักดิ์นา” ตลอดจนกฎหมาย “ตราสามดวง” ซึ่งพัฒนาขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้กำหนดลักษณะชนชั้น สิทธิหน้าที่ต่าง ๆ ของคนในสังคม ทั้งในส่วนที่ลดหลั่นกันมาตั้งแต่พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนางจนถึงไพร่ฟ้าข้าทาส และในส่วนที่มีสิทธิสัมพันธ์กับของบุคคลในชนชั้นที่เท่าเทียมกัน ระบบ “ศักดิ์นา” และกฎหมาย “ตราสามดวง” นี้ นอกจากจะช่วยส่งเสริมให้อำนาจมารวมศูนย์อยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ในเมืองหลวงแล้วยังทำให้สังคมมีความสงบและเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นเวลานาน ดังนั้นสำหรับที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่ในเขตเมืองความสามารถในการคุ้มแดดฝนจึงดูเหมือนมีความสำคัญที่เหนือกว่าการป้องกันภัยจากโจรผู้ร้าย ถึงอย่างไรก็ดีที่อยู่อาศัยที่ใช้วัสดุค่อนข้างถาวรเช่นไม้สักหรือหลังคามุงกระเบื้องก็เป็นที่นิยมและปลูกสร้างกันโดยทั่วไป ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างว่า ในย่านต่าง ๆ ของกรุงศรีอยุธยาปรากฏว่าย่านบ้านนางเอียนมีการจำหน่ายไม้สักทำฝาเรือน ฝากระดาน ปรุจเรือน ย่านตำบลบ้านกระเบื้องทำกระเบื้องตัวผู้ ตัวเมีย กระเบื้องเกล็ดเต่าและกระเบื้องลูกฟูก เป็นต้น ส่วนในระดับของการรักษาความปลอดภัย

ภัยระดับชาติ การสร้างคันดินป้องกันเมืองเป็น 3 ชั้น ตามแบบอย่างของเมืองสุโขทัยที่รู้จักกันในนามของ “ตรีบูร” ไม่เป็นที่ยอมรับและไม่นิยมสร้างกันในระยะต่อมา ในขณะที่การสร้างกำแพงเมืองสำคัญ ๆ ด้วยอิฐและศิลาเข้ามามีบทบาทแทนที่ นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมาที่อาวุธปืนเล็กและปืนใหญ่เริ่มเข้ามามีบทบาทในการทำสงคราม การติดต่อกับชาวยุโรปในสมัยต่อมา ทำให้มีการพัฒนา บัอม คุ ประตุ หอรบ ทั้งรูปแบบและแผนผัง ชนชาติต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวยุโรป นอกจากเข้ามาเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าแล้ว อีกส่วนหนึ่งยังเข้ามาเป็นกองทหารอาสาเนื่องจากมีความเชี่ยวชาญในการช่างและการใช้อาวุธปืนด้วย ดังนั้นพื้นฐานของชนชาติเหล่านี้จึงยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ทางด้านใต้ของกรุงศรีอยุธยา เช่น หมู่บ้านปอร์ตูกีส เป็นต้น แม้กระทั่งในสมัยรัตนโกสินทร์ การมีทหารต่างชาติร่วมอยู่ในกองทัพก็ยังคงมีอยู่เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากทหารเข้ารีตจากชุมชนโบสถ์สามเสนที่มีความเชี่ยวชาญในการยิงปืนใหญ่ เป็นต้น สิ่งก่อสร้างถาวรอย่างกำแพงล้อมป้อมปราการใช้ป้องกันข้าศึกได้ดีก็เฉพาะกรณีตั้งรับเท่านั้น ในกรณีที่ต้องการความได้เปรียบในการเข้าปะทะข้าศึกจะต้องอาศัยความได้เปรียบในการเคลื่อนที่ การรวมตัวและการสนธิกำลังด้วย ดังนั้นการขุดคูคลองเชื่อมชุมชนและจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ

พร้อมไปกับต่อเรือที่ใช้ในลำน้ำจึงเป็นสิ่งที่ได้รับการปฏิบัติสืบมาจนถึงในสมัยรัตนโกสินทร์ คูคลองขุดซึ่งเป็นเส้นตรงเหล่านี้ช่วยย่นระยะทาง อีกทั้งยังเชื่อมชุมชนที่สำคัญเข้ากับตัวพระนครได้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญซึ่งมีบทบาทในการขนส่งผู้คน สินค้า ทั้งยังมีผลต่อการเกิดขึ้นแล้วเติบโตของชุมชนที่วางตัวเรียงรายไปตามคูคลองเหล่านี้ในระยะเวลาต่อมาอีกด้วย

วาระที่ 2 ถู้อเอาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์มาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้โดยเหตุที่ถือเอาการเปลี่ยนแปลงในระบบของการผลิตจากระบบที่เป็นการผลิตแบบยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่อการค้า (Commercial Economy) แม้ว่าในสมัยอยุธยาจะยอมรับว่ามีการผลิตเพื่อการค้าเกิดขึ้นก็ตามที่ แต่ก็ไม่อาจเทียบได้กับการผลิตเพื่อการค้าในยุคนี้ การผลิตที่ล่าช้าเพื่อการบริโภคภายในแม้จะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันบ้างก็มีปริมาณน้อยมากถ้าจะเทียบกับการผลิตเพื่อส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศที่ปริมาณความต้องการมีมหาศาล ดังนั้นภายใต้ผลแห่งสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) ในปี พ.ศ. 2398 และสนธิสัญญาลักษณะคล้ายคลึงกันอีกหลายฉบับที่ทำกับชาติต่าง ๆ มีผลให้ยุติการค้าในลักษณะผูกขาดแบบ “พระคลังสินค้า” ประชาชนสามารถขายสินค้าให้กับต่างชาติได้โดยตรง สินค้าที่สำคัญ อาทิ ข้าว ซึ่งแต่เดิมปลูกพอแก่การบริโภคได้ขยาย

พื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น การเสริมสร้าง ปรับปรุงระบบชลประทานบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างในสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในระบบของการผลิตข้าวไปเป็นการส่งออกที่ค่อนข้างชัดเจน การให้สัมปทานป่าไม้ในภาคเหนือกับชาวต่างชาติซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตในภาคเหนือก็เป็นอีกกรณีตัวอย่างเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงในระบบของการผลิตนี้ นอกจากจะมีผลต่อการขยายพื้นที่ทางการเกษตร การเปิดป่าการทำเหมืองแร่ ในเขตชนบทแล้วยังมีผลต่อรูปแบบของชุมชนเมืองด้วย กล่าวคือมีโรงสีข้าว โกดังข้าว โรงเลื่อย ที่เก็บสินค้า ปრაกฏให้เห็นมากขึ้นนอกเหนือไปจากบ้านเรือน วัดหรือวังตั้งแต่ก่อน โรงสี โกดัง และโรงเลื่อยเหล่านี้เป็น ทั้งของพ่อค้าชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นจุดรวมทางการค้า โดยได้สร้างกันขึ้นตามริมฝั่งน้ำ เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งนี้เพราะสะดวกต่อการลำเลียงขนส่งมาจากที่ต่างๆ และรวบรวมขนถ่ายลงเรือไปจำหน่ายยังต่างประเทศ สำหรับการเปลี่ยนแปลงในระบบของการผลิตที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นเพื่อการค้านั้นจะคงขอยุติไว้เพียงแค่นี้ก่อน ยัง คงไม่กล่าวเลยไปถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะโยงเรื่องไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระบบของการกระจายผลผลิตด้วยซึ่งก็มีผลไปถึงการเกิดบ้านเกิดเมืองในช่วงระยะเวลาเดียวกันด้วย

ในส่วน ของระบบการกระจายผลผลิตในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ก็ที่มีการเปลี่ยนแปลงในระบบของการผลิตนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มปริมาณของสถานที่เก็บและจำหน่ายสินค้าขึ้นมากด้วยทั้งสินค้าที่ส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศและสินค้าที่ส่งเข้ามาจำหน่าย การมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตแบบเดิมทำให้ซื้อหาสินค้าเครื่องใช้จากต่างประเทศเพิ่มขึ้น สินค้า และของฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศได้หลั่งไหลเข้ามาอย่างไม่เคยมีมาก่อน พ่อค้าวาณิชต่างชาติได้เข้ามาตั้งร้านค้าขายอย่างถาวร เพื่อจำหน่ายสิ่งของเหล่านั้นและอาคารร้านค้าก็มีอยู่มากที่เป็นร้านค้าขนาดใหญ่เป็นทรงฝรั่งโอ้อ่าปลูกสร้างสูงหลาย ๆ ชั้น มีข้าวของเครื่องใช้นานาชนิดเป็นที่นิยมของเจ้านาย และข้าราชการระดับสูง มูลเหตุที่สินค้านี้ราคาแพงยังได้รับความนิยมแพร่หลายเฉพาะในหมู่เจ้านายและข้าราชการระดับสูงก็เพราะว่าแม้เอกชนจะมีอิสระในการผลิตและการกระจายผลผลิตมากขึ้นกว่าเดิมในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ถือกันว่าเริ่มการเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมก็ตามที แต่สภาพะทางการเมืองและการปกครองโดยทั่วไปแล้วยังรวมศูนย์อยู่ที่พระมหากษัตริย์และเจ้านายอยู่ การเพิ่มปริมาณการผลิตช่วยให้ประชาชนทั่วไปมีรายได้เพิ่มขึ้นจากแต่ก่อนสามารถซื้อหาสินค้าและสิ่งของต่างๆ ได้ ประกอบกับความจำยอมที่รัฐต้องปล่อยให้สินค้าจากต่างประเทศหลั่งไหลเข้ามา สิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

อย่างเช่น เสื้อผ้า ของใช้ในครัวเรือน ซึ่งแต่เดิมเคยผลิตขึ้นใช้เอง กลับกลายเป็นการซื้อหาเอาจากที่ผลิตมาจากต่างประเทศ เนื่องจากสินค้าที่ผลิตด้วยระบบอุตสาหกรรมมีราคาถูกกว่าด้วยเหตุนี้ตลาดและร้านค้าที่จำหน่ายแพร่กระจายสินค้าในลักษณะดังที่ได้กล่าวมานี้จึงมีบทบาทและเพิ่มปริมาณมากขึ้นในเขตเมือง นโยบายการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย (Modernization) ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของเมืองด้วยการสร้างวัง สถานที่ราชการ สร้างสะพานและตัดถนนหนทางตามแบบตะวันตก ทำให้ตลาดที่อยู่บนบกมีบทบาทมากขึ้น ดึกแถวที่ได้แบบอย่างมาจากสิงคโปร์ได้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับการตัดถนนสายใหญ่ ๆ หลายสาย เช่น ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ฯ เพื่ออำนวยความสะดวกทางการค้าและความเป็นระเบียบสวยงามของบ้านเมือง

สำหรับในส่วนของระบบป้องกันตนในช่วงหลังรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ภัยคุกคามจากแคว้นข้างเคียงได้เปลี่ยนไปเป็นภัยจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ชาติตะวันตกเหล่านี้ได้พัฒนาก้าวไปสู่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเต็มที่แล้วต่างก็แสวงหาทรัพยากรและแก่งแย่งตลาดการค้า ดังนั้นจึงได้เพิ่มแรงบีบบังคับและขยายอิทธิพลกับประเทศไทยมากขึ้น ในระยะนี้จึง

ได้มีความพยายามในการปรับปรุงการป้องกันประเทศให้ทันสมัย โดยการเปลี่ยนระบบการทหารมาเป็นแบบยุโรป มีการสร้างที่ตั้ง กรมกองทหารทั้งในกรุงเทพฯ และในหัวเมือง สร้างปรับปรุง บ่อน้ำประปาตามหัวเมืองชายทะเลและปากแม่น้ำที่สำคัญและทันสมัยในยุคนั้น ก็คือบ่อน้ำประปาจุลจอมเกล้าที่สมุทรปราการ ภัยจากลัทธิล่าอาณานิคมที่ยึดครองแคว้นรอบด้านส่งผลให้มีการสร้างทางรถไฟเพื่อสะดวกในการเชื่อมติดต่อหัวเมืองและภาคต่าง ๆ ของประเทศ ทางรถไฟที่เชื่อมเข้ากับหัวเมืองสำคัญ ๆ เปิดเมืองเหล่านี้ให้ติดต่อถึงกันได้ ตัวสถานีได้กลายเป็นสถานที่สำคัญและได้พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นย่านบริเวณศูนย์กลางของเมืองเหล่านั้น ในระยะต่อมา ในส่วนของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนอาจกล่าวได้ว่ายังคงไม่แตกต่างจากในสมัยอยุธยามากนัก ชุมชนมีความปลอดภัยค่อนข้างดี ดังนั้นบ้านเรือนที่เคยสร้างกันมาแต่เดิมจึงยังคงไม่มีปัญหาในการใช้สอย อย่างไรก็ดี ความมั่งคั่งจากการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตทำให้เจ้านายและขุนนางซึ่งได้รับประโยชน์จากระบบการผลิตอย่างใหม่สามารถปลูกสร้างวังและอุทยานใหญ่ ๆ ได้เป็นจำนวนมาก และโดยที่ระหว่างนี้ชาติตะวันตกมีอิทธิพล ต่อสังคมไทยในทุกๆระดับ โดยเฉพาะกับชนชั้นปกครองค่อนข้างมาก ดังนั้นการยอมรับเอารูปแบบและวิธีการก่อสร้างที่อยู่อาศัยแบบฝรั่งจึงได้เกิดขึ้น วังและอุทยาน

เหล่านี้บางหลังเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วได้กลายมาเป็นที่ทำการของรัฐซึ่งก็ยังคงใช้สอยอยู่มาจนกระทั่งปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของสถานที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นกับชนชั้นนำในสังคมซึ่งได้แก่เจ้านาย ขุนนางผู้มีอำนาจ ได้มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดความยินยอมรับในรูปแบบของที่อยู่อาศัยแบบตะวันตก ดังนั้นบ้านพักอาศัยในรูปแบบอย่างฝรั่งที่ได้มีการดัดแปลงลดทอนและทดแทนวัสดุให้เหมาะสมกับท้องถิ่น จึงได้นิยมปลูกกันเป็นที่แพร่หลายหลังจากนั้น เป็นต้นมา

การเป็นบ้านเป็นเมืองในยุคต่อ ๆ มา

อันที่จริงแล้วการเกิดขึ้นเป็นบ้านเป็นเมืองในยุคที่จะกล่าวต่อไปยังถูกจัดอยู่ในช่วงวาระที่ 2 แต่โดยที่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบของการผลิต การกระจายผลผลิต รวมทั้งการป้องกันตนในช่วงต้นของวาระ คือ สมัยรัชกาลที่ 4, 5 และ 6 มีเนื้อหาหมากพอสมควร ดังนั้น จึงเห็นควรที่แยกลักษณะการเกิดขึ้นเป็นเมืองในช่วงเวลาที่ไม่นานจากปัจจุบันออกมาไว้เป็นอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผลที่สามารถชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองในยุคหลัง ๆ ได้เด่นชัดโดยไม่ไปสับสนกับการเปลี่ยนแปลงในยุคก่อนๆ อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นเป็นบ้านเมืองที่จะกล่าวต่อไปจากนี้ ยังถือว่าเกิดขึ้นภายใต้สภาวะการผลิตในวาระที่ 2 อยู่ ในด้านของการผลิตที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นใน

ลักษณะการค้ายังคงดำเนินต่อไปโดยชาติตะวันตกยังคงมีอิทธิพลทางการค้าและควบคุมการผลิตสำคัญ ๆ ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ศูนย์กลางแห่งอำนาจได้ย้ายไปจากพระมหากษัตริย์และเจ้านาย คนจีนที่มีบทบาททางเศรษฐกิจและการค้าซึ่งแต่เดิมได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์และเจ้านายต่าง ๆ ก็ยังคงขยายบทบาททางเศรษฐกิจอยู่ต่อไป รัฐบาลในสมัยนั้น ซึ่งมีนโยบายค่อนข้างชาตินิยมจึงได้พยายามพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อเป็นฐานทางเศรษฐกิจภายใต้การดำเนินงานของรัฐโดยอาศัยกำลังทุนทรัพย์ของประเทศแต่โดยลำพัง ได้มีการสร้างโรงงานน้ำตาล กระดาษ ทอผ้า สุราฯ ขึ้นทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค การมีส่วนร่วมระบอบการปกครองของประชาชนส่งผลให้มีการใช้จ่ายในการพัฒนาประเทศมากขึ้น มีการสร้างสะพาน ถนน ท่าเรือ ฝ่ายทางส่งน้ำฯ เป็นผลให้มีการขยายตัวทางการผลิตเพิ่มขึ้น ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 การผลิตกลับต้องชะงักตัวลงและบ้านเมืองก็ได้รับความเสียหาย ภายหลังสงครามพ่อค้าชาติตะวันตกได้พยายามกลับเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจอีกแต่ไม่เข้มข้นเท่าในลักษณะเดิมในขณะที่คนจีนซึ่งมีโอกาสพัฒนาสถานะทางเศรษฐกิจของตนอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอนกำลังอยู่ในฐานะที่ค่อนข้างพร้อมทางเศรษฐกิจ ถึงกระนั้นสภาวะทางการเมืองยังไม่เอื้ออำนวยให้โดยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่ง

มีบทบาทในการดำเนินการผลิตแบบเสรีนิยมที่เน้นความเป็นชาตินิยมได้กลับมามีบทบาททางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง โรงงานอุตสาหกรรมของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมที่ดำเนินการภายใต้การควบคุมของกระทรวงกลาโหม เช่น โรงงานแก้ว โรงงานแบตเตอรี่ โรงงานฟอกหนังฯ ได้ถูกสร้างขึ้น การรัฐประหารภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สิ้นสุดการดำเนินงานทางเศรษฐกิจที่มีลักษณะชาตินิยมแบบเดิม แต่ได้เปิดรับการลงทุนทางอุตสาหกรรมจากต่างประเทศ แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีความมั่นคงโดยอาศัยอุตสาหกรรม (Industrial Solidarity) เป็นผลให้มีการเปิดโรงงานใหม่ ๆ ของชาวต่างประเทศในบริเวณรอบกรุงเทพฯ เป็นจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การที่อุตสาหกรรมขยายตัวในเขตกรุงเทพฯ ก็เพราะความได้เปรียบของการดำเนินงานทางอุตสาหกรรมในหลาย ๆ ด้านไม่ว่าในด้านความประหยัดในการขนส่ง การอยู่ใกล้กับชุมชนที่ไม่ขาดแคลนแรงงาน อีกทั้งอยู่ใกล้กับตลาดสามารถส่งผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายได้ง่าย การขยายตัวทางอุตสาหกรรมนี้ดึงดูดให้มีการย้ายถิ่นของผู้คนเข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ ๆ อย่างกรุงเทพฯ โดยเหตุฉะนั้นรัฐบาลในสมัยนั้นจึงได้ขยายการดำเนินงานด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น สร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ ปรับปรุงถนนหนทางฯ รวมทั้งปรับปรุงสาธารณูปโภคสาธารณูปการในเขต

เมือง ทั้งประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ สถานีขนส่งฯ เพื่อให้รับกับการขยายตัวทางอุตสาหกรรมและการเติบโตใหญ่ขึ้นของชุมชนเมือง ในขณะเดียวกันนั้นนอกจากจะมีการขยายระบบการผลิตอุตสาหกรรมซึ่งผลิตสิ่งของต่าง ๆ ขึ้นแล้วอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็ได้รับการส่งเสริมด้วย ดังนั้นสิ่งก่อสร้างนานาชนิดเพื่ออำนวยความสะดวกในด้านการท่องเที่ยวจึงได้เกิดขึ้นทั้งโรงแรม ภัตตาคาร บาร์ ไนท์คลับ ร้านจำหน่ายของฝากของที่ระลึกฯ การเข้ามามีบทบาทในสงครามเวียดนามในช่วงระยะเวลาต่อมาเป็นเหตุให้นักท่องเที่ยวที่เป็นทหารอเมริกันมีปริมาณมาก มีการสร้างโรงแรม และสถานบริการต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวประเภทนี้ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ภายหลังการถอนทหารอเมริกัน โรงแรม และสถานบริการเหล่านี้ต้องปรับตัวลดระดับการดำเนินงานลงมาด้วยการเป็นโรงแรมประเภทพักรับพักรวสถานบริการหลาย ๆ แห่งที่ตั้งอยู่ตามต่างจังหวัดไม่สามารถดำเนินการอยู่ได้ต้องล้มเลิกกิจการไปในที่สุด ปัญหาพลังงานหลัง ปี พ.ศ. 2518 ทำให้เชื้อเพลิงในการขนส่งและการผลิตทางอุตสาหกรรมมีราคาสูงขึ้นการผลิตจึงได้ชะลอตัวลงหลังจากที่ได้เติบโตเรื่อยมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2503 ความขาดแคลนพลังงานน้ำมันซึ่งปกติส่งเข้ามาจากภายนอกประเทศเป็นผลให้มีการสำรวจและค้นพบแหล่งพลังงานปิโตรเลียมใน

อ่าวไทย นอกจากการนำพลังงานที่ต้องการ
ขึ้นมาใช้แล้วยังก่อให้เกิดการสานต่อไปให้มีการ
พัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นบนชายฝั่งทะเลตะวันออก
ออกติดตามมา การเตรียมการในด้านโครงสร้าง
พื้นฐาน เช่น การสร้างทางรถไฟ การตัด
ถนนใหม่ ๆ การสร้างอ่างเก็บน้ำได้กระตุ้นให้
ชุมชนเมืองในบริเวณชายฝั่งนี้ขยายตัวเติบโต
ขึ้นค่อนข้างรวดเร็ว ยิ่งไปกว่านั้นการพัฒนา
อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่จะจัดให้มีขึ้นยังจะเป็น
ผลทำให้เกิดชุมชนเมืองใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นต่างหาก
นอกเหนือไปจากบรรดาชุมชนเมืองที่มีอยู่ก่อน
แล้วอีกด้วย

ระบบการกระจายผลผลิตในช่วงสมัยแรกๆ
หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองอาจกล่าวได้ว่ายังมี
ได้เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบที่ดำเนินการ
ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง กล่าวคือ
สินค้าอุปโภคบริโภคจากต่างประเทศตลอดจน
สินค้าประเภททุนยังคงถูกสั่งเข้ามาจากต่างประ-
เทศ ชาวจีนที่มีบทบาททางการค้าควบคู่ไปกับ
ชาวต่างประเทศได้มีบทบาทในระบบกระจาย
ผลผลิตต่อไป โดยที่ยังมีการขยายระบบการผลิต
เพียงใด ความสามารถในการนำสินค้าเข้าจาก
ต่างประเทศก็มีมากขึ้นเท่านั้น การขยายตัวใน
ระบบการกระจายผลผลิตโดยอาศัยพ่อค้าคนจีนได้
พัฒนาขึ้นในเมืองหลวงและชุมชนเมืองทุกหน
แห่ง อาคารสถานทางค้าในรูปของตึกแถวซึ่ง
ได้ทยอยขึ้นมาใช้จากต่างประเทศตั้งแต่ในสมัย

รัชกาลที่ 5 ได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย โดยเป็น
ทั้งที่อยู่อาศัยและที่ทำการในระบบการกระจาย
ผลผลิตไปพร้อมกันในตัวด้วย อาคารประเภท
ตึกแถวหรือห้องแถว (ในกรณีที่มีได้สร้างเป็น
ตึก) ในระยะต้น ๆ ซึ่งได้พัฒนาขึ้นบนสอง
ฟากของถนนหนทางได้กลายเป็นหน้าตาและ
สัญลักษณ์อย่างหนึ่งของความเป็นชุมชนเมือง
ของประเทศ ความกว้างขวางใหญ่โตของชุมชน
เมืองอย่างกรุงเทพฯ ในระยะหลัง ๆ ทำให้ย่าน
การค้าจำต้องเปลี่ยนรูปแบบไปจากย่านการค้า
หนึ่งเดียวไปเป็นย่านค้าหลาย ๆ ย่านที่วางตัว
กระจายอยู่ตามส่วนต่างๆ ของเมือง การจับจ่าย
ใช้สอยและการใช้ชีวิตประจำวันของชาวต่าง
ประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งของทหารอเมริกันใน
ระหว่างสงครามเวียดนามที่ใช้ชีวิตอยู่ในประ-
เทศไทยได้มีส่วนที่ช่วยทำให้ตลาดในแบบอย่าง
ซูเปอร์มาร์เก็ตเกิดขึ้นที่คุ้นเคยและยอมรับ ประ-
กอบกับได้บังเกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต
ของผู้คนในเมืองใหญ่ ๆ อย่างกรุงเทพฯ ทั้ง
ในด้านการประกอบกรงานและการเดินทาง
ปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้
เป็นผลที่ช่วยกันทำให้การกินอยู่และการพักผ่อน
หย่อนใจโน้มเอียงไปสู่รูปแบบของสังคมอุตสาหกรรม
หรือสังคมในแบบอย่างตะวันตกมากยิ่งขึ้น
ผลจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว
ทำให้มีการพัฒนาสถานทางการค้าแบบเดิมไปสู่
ซูเปอร์มาร์เก็ต หรือแม้กระทั่งดีพาร์ทเมนท์-

สโตร์ที่ตั้งกันอยู่ในบรรดาศูนย์การค้ามากยิ่งขึ้น ย่านการค้าสำคัญ ๆ ซึ่งแต่เดิมประกอบด้วยกลุ่มของตึกแถวและอาคารที่มีกิจกรรมสามารถดึงดูดผู้คน เช่น โรงหนังและตลาด ฯ ก็ได้เปลี่ยนรูปแบบไปสู่การเป็นอาคารหลังเดียวกันที่มีขนาดใหญ่ภายในอาคารที่เป็นศูนย์การค้านั้น นอกจากจะประกอบด้วยซูเปอร์มาร์เก็ตและดีพาร์ทเมนท์สโตร์แล้วยังประกอบด้วยกลุ่มของร้านค้าย่อยรวมทั้งโรงภาพยนตร์ ภัตตาคาร หรือกิจกรรมอย่างอื่น ๆ อีก ศูนย์การค้าในลักษณะใหม่เป็นที่นิยมได้รับการปลูกสร้างกันขึ้นมากมายหลายแห่งเนื่องจากมีความได้เปรียบในหลาย ๆ ประการ กล่าวคือ สามารถควบคุมอุณหภูมิเหมาะสมยากกับการเลือกหาสินค้า ทั้งยังอำนวยความสะดวกในการจอดรถและอุปกรณ์อาคารได้ดีกว่าตึกแถวเป็นอย่างมาก อาคารสถานทางการค้าอย่างดีพาร์ทเมนท์สโตร์ หรือศูนย์การค้าชนิดเป็นอาคารหลังเดียวกันยังได้เกิดขึ้นในชุมชนเมืองอื่น ๆ ที่ชาวเมืองรับอิทธิพลการใช้ชีวิตประจำวันตามอย่างคนกรุงเทพฯ ฯ รวมทั้งมีการประกอบธุรกิจการงานประจำวันเป็นไปแบบในเมืองใหญ่ ๆ มากยิ่งขึ้นด้วยระบบการป้องกันตนภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมีลักษณะที่กองทัพซึ่งมีลักษณะการดำเนินการแบบตะวันตกได้พัฒนาจนกลายเป็นองค์กรที่เข้มแข็งและมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการเมืองการปกครองและการต่างประเทศภายหลังรอดพ้นจากการต้องเป็นประเทศแพ้

สงครามเพราะเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น รัฐบาลภายใต้การนำของคณะทหารได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก การร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารและการเข้าร่วมรบในสงครามเวียดนามทำให้สหรัฐได้ใช้และตัดแปลงประเทศไทยให้เป็นฐานทัพหน้า ทางหลวงคุณภาพดีหลาย ๆ เส้น รวมทั้งท่าเรือน้ำลึก สนามบิน ได้ถูกสร้างขึ้นด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์ซึ่งภายหลังเมื่อได้มีการถอนทหารอเมริกันออกไปสั่งอำนวยสะดวกเหล่านี้ได้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ อย่างเช่นท่าเรือน้ำลึกที่สัตหีบได้กลายเป็นท่าเรือพาณิชย์ประเภท (DEEP SEA PORT) ซึ่งก็ได้มีส่วนร่วมสำคัญโดยเป็นฐานในการบุกเบิกอุตสาหกรรมใหม่ ๆ บนชายฝั่งทะเลฝั่งตะวันออก สำหรับในระบบการป้องกันตนใน ส่วนที่เป็นที่พหุภาคัยนั้น ความเปลี่ยนแปลงในด้านที่อยู่อาศัยได้เกิดขึ้นเป็นอย่างมากเมื่อมีการขยายรับการลงทุนทางอุตสาหกรรมจากต่างประเทศการอพยพของผู้คนที่เข้ามาหางานทำ และตั้งถิ่นฐานเป็นมูลเหตุที่ทำให้ย่านอยู่อาศัยหนาแน่นมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชนแออัด นอกจากนี้ยังเกิดชุมชนแออัดในลักษณะตั้งถิ่นฐานบุกรุกที่ดินของทางราชการซึ่งยังมีได้ทำประโยชน์อีกด้วย อย่างเช่น ที่ดินของการท่าเรือแห่งประเทศไทย รัฐบาลได้บรรเทาปัญหาความขาดแคลนที่อยู่อาศัยโดยการจัดสร้างที่อยู่อาศัย

ในลักษณะทั้งบ้านและแฟลตสูงหลาย ๆ ชั้น การเปิดพื้นที่ใหม่ ๆ ทางทิศตะวันออกของ กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2509 ได้ส่งเสริมให้มีการลงทุนปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะบ้านจัดสรรกันในปริมาณค่อนข้างมาก ความต้องการที่อยู่อาศัยซึ่งเพิ่มปริมาณขึ้นทุกปีทำให้ธุรกิจบ้านจัดสรรประกอบการกันอยู่ทั่ว ๆ ไป โดยส่วนใหญ่ดำเนินการอยู่รอบ ๆ กรุงเทพฯ ความต้องการที่อยู่อาศัยยังได้เกิดขึ้นในชุมชนเมืองอื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งก็เป็นผลมีการดำเนินธุรกิจบ้านจัดสรรในลักษณะเดียวกับที่ปฏิบัติกันใน กรุงเทพฯ ขนาดรูปแบบตลอดจนลักษณะของบ้านจัดสรรที่ปรากฏให้เห็นเป็นความพยายามในทางธุรกิจเพื่อที่จะให้มีความเหมาะสมกับกำลังซื้อวิถีชีวิตตลอดจนค่านิยมของผู้ซื้อ ราคาเช่าซื้อเพลิงที่เพิ่มสูงขึ้นมากภายหลังปี พ.ศ. 2518 ได้ขลอกรขยายตัวของที่อยู่อาศัยซึ่งอยู่ห่างจากศูนย์กลางเมืองที่เป็นแหล่งงาน ถึงกระนั้นความต้องการที่อยู่อาศัยยังคงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นจึงได้เกิดมีการพัฒนาที่ว่างบริเวณใกล้ศูนย์กลางเมืองให้สามารถปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะประหยัดพื้นที่ดินแบบทาวน์-เฮ้าส์ขึ้น พระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522 ได้ช่วยให้เจ้าของอาคารสามารถรวมกันครอบครองอาคารและผืนดินเดียวกันได้ มูลเหตุจากกฎหมายดังกล่าวเป็นผลให้มีการลงทุนปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะอาคารชุดจำนวนมากมาย

มีตั้งแต่ชนิดที่สูงไม่กี่ชั้นมีจนถึงชนิดที่สูงเป็นสิบ ๆ ชั้น พ.ร.บ. ฉบับนี้เอื้อให้สามารถหาประโยชน์จากการประกอบธุรกิจในที่ดินเป็นอย่างมาก อาคารชุดในลักษณะอื่นที่นอกเหนือไปจากที่อยู่อาศัยอย่างเช่น อาคารชุดสำนักงาน ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อจำหน่ายเช่นกันด้วย ที่อยู่อาศัยและสำนักงานในลักษณะอาคารชุดจำนวนมากที่ได้สร้างขึ้นนั้นล้วนแต่มีความสูงค่อนข้างมาก ทศนิยมภาพของชุมชนเมืองกรุงเทพฯ ได้แสดงออกให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีการขยายตัวออกไปในแนวตั้งเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน

สรุป

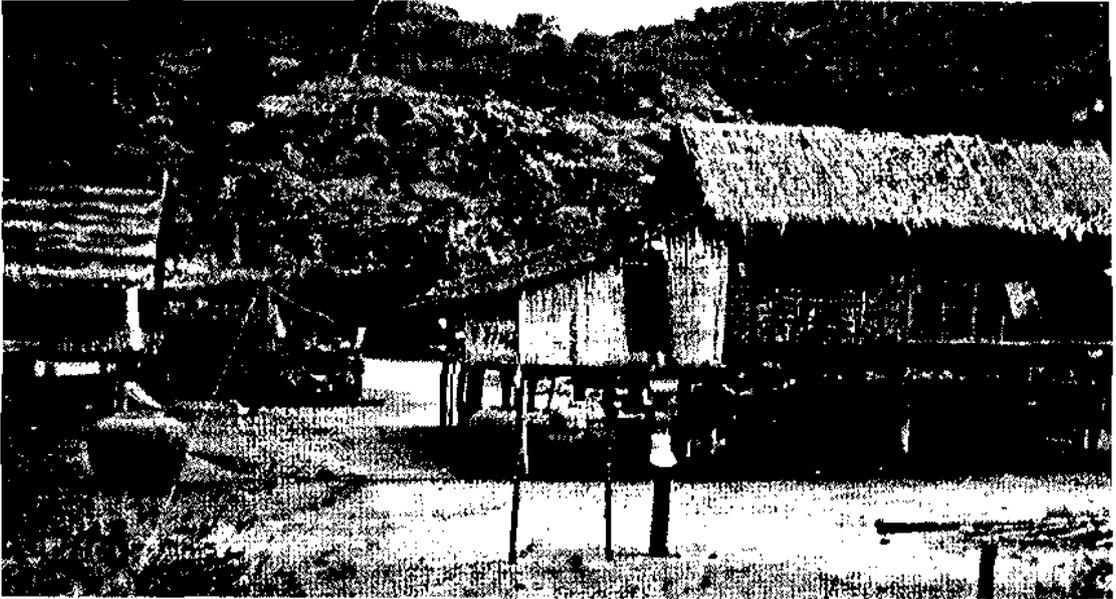
การเกิดขึ้นเป็นบ้านเป็นเมืองในสังคมไทย ซึ่งก็หมายถึงงาน สถาปัตยกรรมและงาน ทางผังเมือง เป็นผลทางด้านกายภาพที่เกิดขึ้นเพื่อสนองให้กับระบบที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ ความเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการของงาน สถาปัตยกรรมและงานทางผังเมืองที่เกิดขึ้นมาในอดีตจนถึงปัจจุบันและที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตเป็นผลโดยตรงมาจากความเปลี่ยนแปลงในระบบของการผลิต การกระจายผลผลิต และระบบการป้องกันตน ถึงอย่างไรจำเป็นที่จะต้องย้าให้เข้าใจอีกด้วยว่าในความเป็นจริงแล้วระบบการสื่อสารและระบบการควบคุมสังคมมีส่วนร่วมทำให้งานทางสถาปัตยกรรมและผังเมืองเกิดมีขึ้นและเปลี่ยนแปลงด้วย อย่างเช่น ระบบการ

ควบคุมทางสังคมในรูปของกฎหมาย อย่างกฎหมายที่ดิน เทศบัญญัติ แม้กระทั่งประกาศของคณะปฏิวัติบางฉบับมีผลต่อรูปแบบและความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ซึ่งสำคัญอีกประการหนึ่งจำเป็นที่จะต้องกล่าวในที่นี้ด้วยก็คือ การแจกแจงเฉพาะส่วนอย่างที่ได้กระทำในบทความนี้ถึงความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตซึ่งมีผลต่อรูปแบบงานทางสถาปัตยกรรมและผังเมืองโดยมิได้โยงถึงผลจากความเปลี่ยนแปลงในระบบการกระจายผลผลิตหรือระบบของการป้องกันคนไปพร้อม ๆ กันนั้น สำหรับในบางกรณีค่อนข้างจะเป็นการไม่ถูกต้องนัก ทั้งนี้เพราะในหลาย ๆ กรณีความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเป็นผลร่วมของการเปลี่ยนในระบบที่มากกว่าหนึ่งระบบในเวลาพร้อมหรือไล่เลี่ยกัน

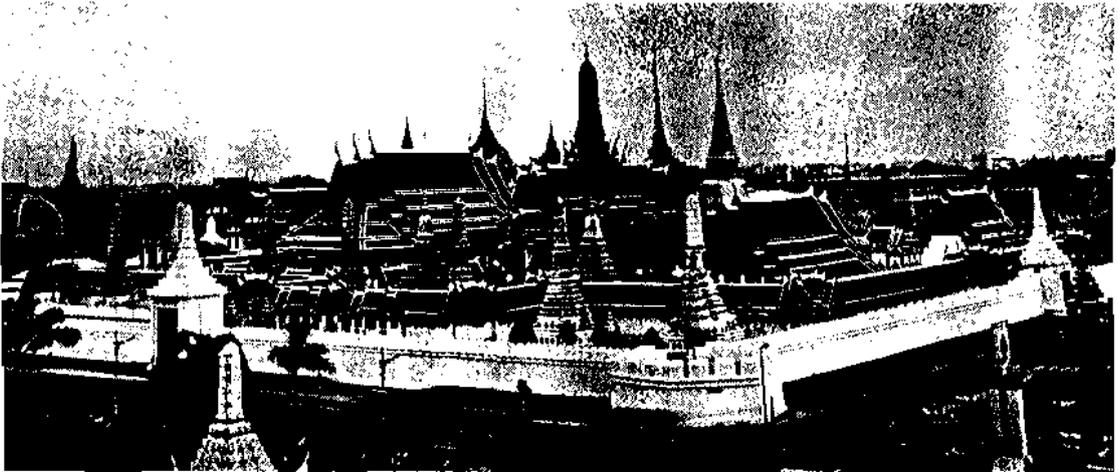
การแยกแยะแจกให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากในแต่ละระบบจึงเป็นเพียงเพื่อความชัดเจนในการอธิบายและลำดับการเท่านั้น สำหรับงานสถาปัตยกรรมและผังเมืองที่เกิดขึ้นตามที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้นล้วนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงผลผลิตจากระบบที่ทำให้สังคมไทยดำรงอยู่ กล่าวอีกอย่างก็คืองานสถาปัตยกรรมและผังเมืองในยุคสมัยต่าง ๆ ที่ผ่านมาเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นประสิทธิภาพในการใช้ระบบอีกด้วย ดังนั้นโดยเหตุผลดังกล่าวจึงโยงไปสู่ความจริงที่ต้องยอมรับกันว่าในยุคสมัยที่ผ่าน ๆ มา การเกิดขึ้นเป็นบ้านเมืองมีลักษณะที่ไม่เหมาะสมกับสภาพที่ควรจะเป็นนัก การดำเนินระบบอย่างมีประสิทธิภาพแน่นอนว่าสามารถทำให้เกิดบ้านเมืองที่ดี น่าอยู่ น่าอาศัย มากกว่าที่เป็นอยู่

บรรณานุกรม

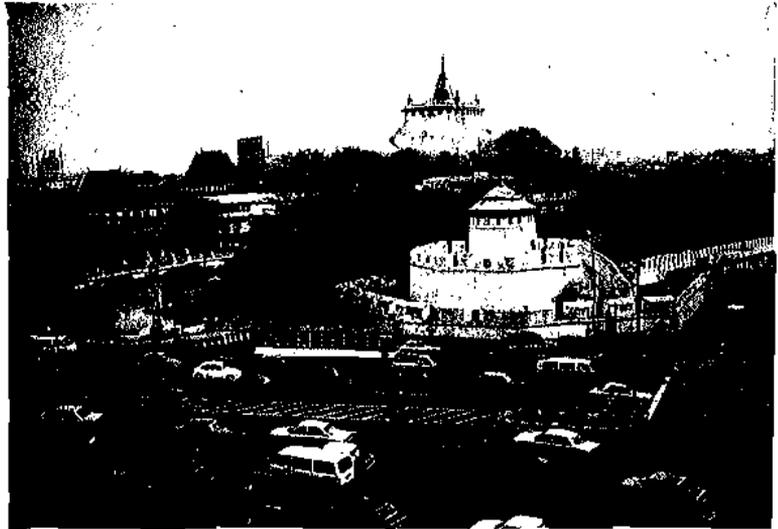
- Lenski Gerhard. *มนุษย์กับสังคม*. แปลจาก Human Societies : A Macro-Level Introduction to Sociology. โดย ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. *เศรษฐกิจศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *ระบบเศรษฐกิจเปรียบเทียบ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2512.
- เทคโนโลยีพระจอมเกล้า, สถาบัน. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ : 2525.
- สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี., คณะกรรมการจัดงาน. *สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : กราฟิการ์ต, 2525.
- ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. สถาบันไทยคดีศึกษา. *อุดมการณ์นิยมของผู้นำไทย*. โดยอรรถพร เอกสารวิชาการหมายเลข 29 ประกอบการสัมมนาสองศตวรรษรัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2525 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. สถาบันไทยคดีศึกษา. *การค้าต่างประเทศกับลักษณะเศรษฐกิจไทยในต้นรัตนโกสินทร์*. โดย วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์ เอกสารวิชาการหมายเลข 31 ประกอบการสัมมนาสองศตวรรษรัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2525 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. สถาบันไทยคดีศึกษา. *การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลาง : ผลการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503-2523*. โดย วิทยากร เชียงกุล เอกสารวิชาการหมายเลข 22 ประกอบการสัมมนาสองศตวรรษรัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. เมื่อวันที่ 3-5 กุมภาพันธ์ 2525 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีศักดิ์ วลิตไถดม. *กรุงศรีอยุธยาของเรา*. กรุงเทพฯ : มังกรการพิมพ์และโฆษณา, 2527.
- วิจิตรมาตรา, ขุน. *ประวัติศาสตร์การค้าไทย*. กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2516.
- สายชล วรณรัตน์. "เศรษฐกิจ สังคม ในปลายอยุธยา," *วารสารธรรมศาสตร์*, (กันยายน, 2525), 5-40.

ภาพที่ 1 ระบบการผลิตแบบยังชีพ ไม่มีผลผลิตส่วนเกินมากพอที่จะทำสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ หรือจะประดับประดาให้มีความวิจิตรพิสดารมาก ๆ ได้

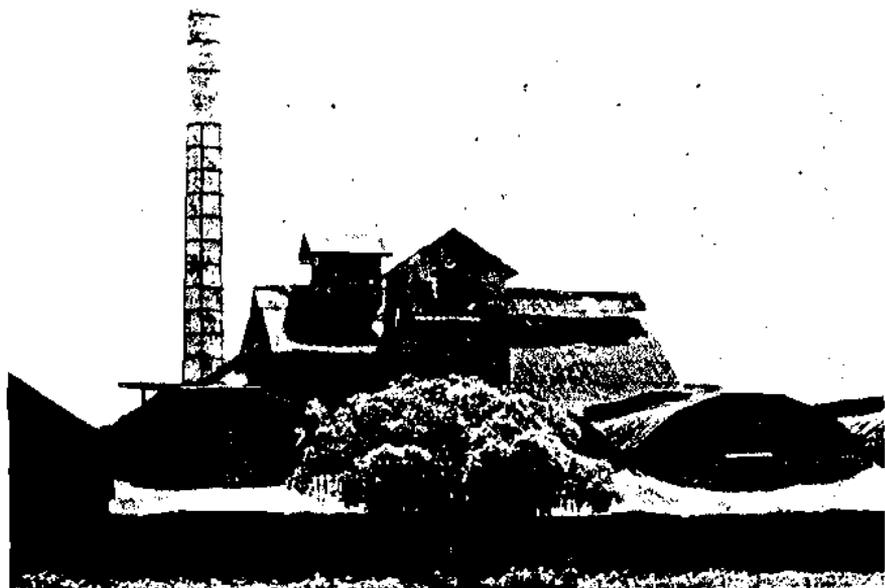

ภาพที่ 2 การเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่ และการค้าแบบ “พระคลังสินค้า” ที่ทำกำไรมหาศาล สามารถผลิตงานสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ที่ตกแต่งด้วยวัสดุต่างถิ่นและใช้ฝีมืออันปราณีตออกมาได้

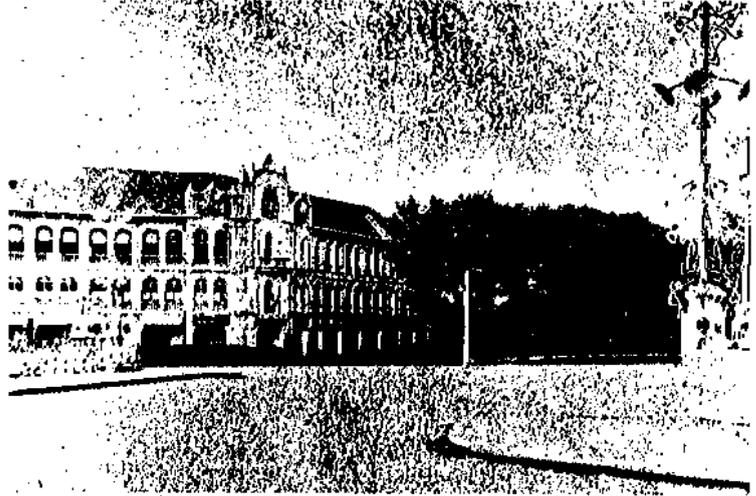

ภาพที่ ๘ ป้อมและกำแพงเมืองในสมัยหลัง ๆ เป็นภาพถ่ายที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการในระบบการป้องกันตนเองของสังคมไทย

ภาพที่ 4 โรงสีเก่าแถวบางกระบือเป็นตัวอย่างของสิ่งก่อสร้างซึ่งสนองประโยชน์การเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตที่เป็นไปเพื่อการจำหน่ายมากขึ้น

ภาพที่ 5 ห้าง “เบดแมน”
ซึ่งเคยตั้งอยู่บริเวณกรมประชา-
สัมพันธ์ เป็นอาคารโอ่อ่าสูง
หลายชั้น จำหน่ายสินค้าราคา
แพงที่ถูกส่งมาจากต่างประเทศ

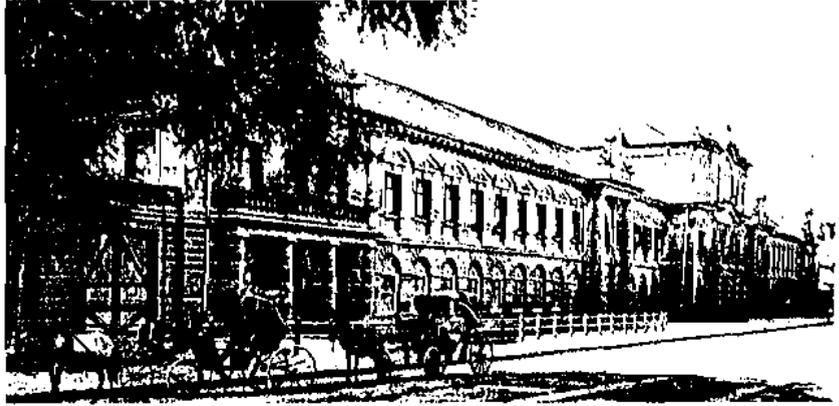
ภาพที่ 6 ตึกแถวบริเวณถนน
หน้าพระลาน และริมถนนสายอื่นๆ
ที่ถูกสร้างขึ้นในสมัย ร. 4-5 เป็นสิ่ง
หนึ่งของความพยายามในการทำบ้าน
เมืองให้ทันสมัยและมีความน่าดู

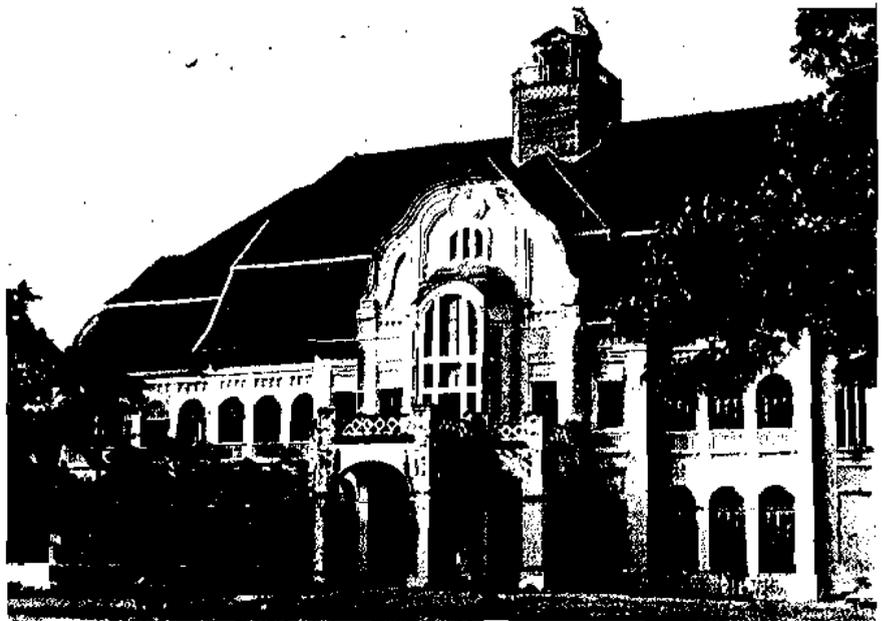
ภาพที่ 7 ความก้าวหน้าทาง
การก่อสร้างและอิทธิพลของชาติ
ตะวันตก แสดงออกให้เห็นจาก
การสร้างบ้านสร้างเมืองในยุค
สมัยหนึ่ง

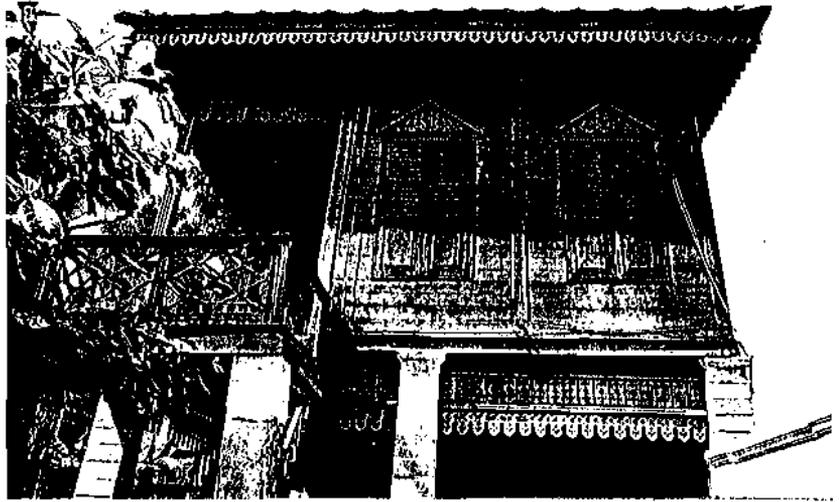
ภาพที่ 8 กรมเสนา-
ธิการทหารบก (กรม-
แผนที่ทหารในปัจจุบัน)
ซึ่งนอกจากใช้รูปแบบ
สถาปัตยกรรมตะวันตก
แล้ว การตกแต่งยัง
ก่อนวิจิตรบรรจง คือ
เป็นตัวอย่างหนึ่งของ
การก่อสร้างสถานที่
ราชการที่ใช้เป็นหน้า
ตาของบ้านเมืองด้วย

ภาพที่ 9 พระ-
ราชวังบ้านปืนที่
เพชรบุรี เป็นตัว
อย่างหนึ่งที่แสดง
ให้เห็นถึงอิทธิ-
พลของรูปแบบ
และวิธีการก่อสร้าง
ที่อยู่อาศัย
แบบตะวันตกที่มี
ต่อสังคมไทยโดย
เฉพาะอย่างยิ่งกับ
ชนชั้นนำในสังคม

ภาพที่ 10 กุฎีหรือที่อยู่
ของพระ ยังได้รับอิทธิ-
พลของรูปแบบตลอดจน
การตกแต่งที่อยู่อาศัย
แบบตะวันตกด้วย

ภาพที่ 11 บ้านที่
ได้มีการตัดแปลง
ลวดลายและทดแทน
วัสดุให้เหมาะสม
กับท้องถิ่น ซึ่ง
ได้มีการปลูกสร้าง
กันอย่างแพร่หลาย
นั้นเป็นผลมาจาก
การยอมรับในรูป
แบบที่อยู่อาศัย
แบบตะวันตก

ภาพที่ 12 วังของกรมพระยาเทวะวงศ์
วโรปการ ปัจจุบันทางราชการใช้เป็นสำนัก
ปลัดกระทรวงสาธารณสุข

ภาพที่ 13 วังของเจ้าฟ้ากรม-
พระนครสวรรค์เป็นวังหนึ่งที
ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปก-
ครองแล้วได้ใช้เป็นที่ทำกรของ
ทางราชการปัจจุบันเป็นธนาคาร
แห่งประเทศไทย

ภาพที่ 14 ทศนียภาพของ
เมืองอย่างกรุงเทพฯ ที่
ปรากฏให้เห็นจากกลุ่มอาคาร
ขนาดใหญ่ ๆ และมีความ
สูงมากมีผลมาจากที่ดินบริ-
เวณศูนย์กลางเมืองมีความ
เข้มข้นค่อนข้างมากในการ
พัฒนา

